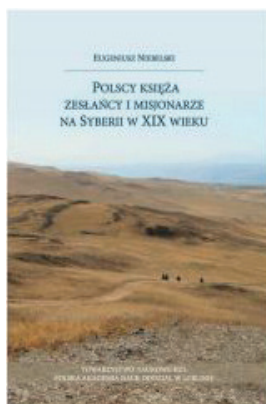

KSIĘŻA – ZESŁAŃCY NA SYBERII

Eugeniusz Niebelski, *Polscy księża zesłańcy i misjonarze na Syberii w XIX wieku*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie 2024, ss. 413. ISBN: 978-83-66647-62-6.

Najnowsza książka prof. Eugeniusza Niebelskiego stanowi już 13 tom „Serii Syberyjskiej”, zainicjowanej przez tegoż autora. Została ona w całości poświęcona polskim (i nie tylko) duchownym zesłańcom na Syberię w XIX wieku. Problematyka ta nie jest obca temu badaczowi. Nie licząc innych jego dzieł, w niniejszej serii wydał już publikację w całości poświęconą ks. Krzysztofowi Szwermickiemu¹, duchowni bohaterowie pojawiają się także w innych książkach². Jednak ta prezentowana przybliży wyłącznie postaci duchownych zesłańców, oczywiście tylko niektórych, gdyż sam Autor liczbę księży polskich zesłanych na Syberię od końca XVIII wieku do wieku XX szacuje na ok. 1000 osób³. Rzecz jasna, nie o wszystkich można napisać więcej – niektórych znamy tylko z nazwiska, niektórzy pozostają anonimowi. Jednak pewna grupa duchownych zesłańców pozostawiła po sobie różnego rodzaju zapiski – wspomnienia, korespondencje, nawet artykuły prasowe, inni pojawią się w materiale źródłowym – urzędowym lub prywatnym, który pozwala zbliżyć się do ich losów, czasem je odtworzyć.

Autor recenzowanej książki podzielił ją na cztery części: „Zesłania duchownych do Rosji carskiej” (s. 21-100), „Misjonarze i wygnańcy w XIX wieku” (s. 103-239),

¹ *Książd Krzysztof Szwermicki i 10 tysięcy wiorst po Syberii w 1859 i 1860 roku*, red. naukowa i oprac. tekstów E. Niebelski, Lublin: Polihymnia 2018.

² Mam na myśli przykładowo postać ks. Jana Chyliczkowskiego, któremu Autor poświęcił rozdział w publikacji: *Zesłańcy pokolenia 1863. Siedem historii*, Lublin: PAN Oddział w Lublinie; Polihymnia 2019 (rozdział: *Na „ziemi obiecanej” – ksiądz Jan Chyliczkowski*, s. 55-80).

³ E. NIEBELSKI, *Polscy księża zesłańcy i misjonarze na Syberii w XIX wieku*, Lublin: TN KUL; PAN Oddział w Lublinie 2024, s. 89.

„Duchowni z syberyjskiej Tunki, zesłańcy postyczniowi” (s. 243-373), „W kręgu faktów i mitów” (s. 377-400). Tym niemniej należy zauważyć, że z perspektywy czytelnika publikacja składa się z dwóch części. „Zesłania do Rosji carskiej” jest rozdziałem wprowadzającym do zagadnienia, w którym Autor omówił syntetycznie kwestię zsyłania duchownych polskich w okresie niewoli narodowej, rozpoczynając od konfederacji barskiej aż do upadku caratu. Rewolucja bolszewicka została jedynie wspomniana (s. 88). Wynika to z przyjętej przez Autora cezury czasowej, ale też należy pamiętać, że dojście bolszewików do władzy w Rosji w 1917 roku otwiera całkiem nowe relacje tego państwa z Kościołami, co było też podnoszone w literaturze⁴. Poznajemy zatem przyczyny zsyłek, w kontekście polityki carskiej wobec Polaków i wobec Kościoła katolickiego, kary, na jakie byli skazywani duchowni, warunki pobytu na Syberii i możliwości powrotu. Ta część stanowi cenne wprowadzenie do pozostałych, w których Autor oddał głos samym zesłańcom i nie tylko.

Profesor E. Niebelski zaprezentował tu źródła – zarówno nieznanie szerzej, archiwalne, jak i publikowane w prasie XIX-wiecznej listy, relacje oraz wspomnienia. Każdy z tekstów źródłowych został poprzedzony wprowadzeniem przybliżającym ich autorów, sprawę, do jakiej się odnosi tekst, kontekst sytuacyjny omawianych zdarzeń. Teksty te połączone w jednej edycji budują obraz życia duchownych zesłańców na przestrzeni XIX wieku, ukazując przeróżne postawy, stąd tytułowi „zesłańcy i misjonarze”. Będą wśród bohaterów rozprawy duchowni, którzy swoją sytuację prawną (zesłanie) potraktowali jako nowe wyzwanie – misyjne, zarówno wobec ludności tubylczej, jak i, a może bardziej – wobec rodaków, zesłanych na Sybir w różnych okolicznościach politycznych – powstania, działalność spiskowa i nie tylko. Poznajemy zatem sprawę misji oo. bernardynów w Tomsku, przypadki dominikanina o. Zielonko w Orenburgu, a także wielkie postaci „misjonarzy Syberii”. Ksiądz Szwermicki czy ks. Gromadzki to ci najbardziej znani, którzy odczytali swoje powołanie do służby z dala od kraju, tam gdzie byli szczególnie potrzebni. Że nie była to łatwa i bezpieczna posługa, zwłaszcza misyjna wśród ludności miejscowej, pouczy nas przykład jedyne w tej grupie Francuza – misjonarza, ojca de la Bruniere, zamordowanego w 1846 roku. Postać to trochę tajemnicza – niewiele o nim wiemy, Autor jednak przytacza dwie relacje – ks. Szwermickiego i Hilarego Webera, dzięki którym możemy zrekonstruować przynajmniej częściowo jego losy na Syberii (s. 151-164).

Osobna część recenzowanej publikacji została poświęcona duchownym zesłanym do Tunki po powstaniu styczniowym. To obraz trudnych, a czasem tragicznych

---

⁴ W odniesieniu do Kościoła katolickiego zob. przykładowo: R. DZWONKOWSKI, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin: TN KUL 1997; TEGOŻ, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSRR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin: TN KUL 1998.

warunków egzystencji na zesłaniu. Tunka jako miejsce zesłania była specyficzna. Faktyczna izolacja od miejsc osiedlenia większych grup Polaków, ciężki do zniesienia klimat i jeszcze trudniejsze relacje z miejscowymi tworzyły warunki życia dramatycznymi. W przeciwieństwie do wcześniej omawianych zesłańców – misjonarzy, księża z Tunki niemal każdego dnia musieli walczyć o przeżycie, co najbardziej dramatycznie wybrzmiewa w tekście o napadach na duchownych i zabójstwach niektórych z nich. Opis środowiska, do którego trafiali zesłańcy, i warunków, z jakimi tam zmuszeni byli się zmierzyć, przypomina kronikę kryminalną. Warto zatrzymać się przy tekście „Piotrowsk. Domna. Siwakowa... Brzozowa skrzyneczka zesłańca Piwarskiego” (s. 293-308). Profesor Niebelski wziął w nim na warsztat niecodzienne źródło – brzozową skrzyneczkę, stanowiącą własność zesłańca, ks. Piwarskiego, na której wieku znalazło się czternaście podpisów duchownych zesłańców. Autor przeprowadza prawdziwie detektywistyczną dedukcję – udowadniając, że praca historyka nie różni się wiele od pracy śledczych (no, może tym, że świadkowie historyka dawno temu umarli, a mimo to trzeba „wyciągnąć” od nich informacje). A następnym krokiem jest krótka rekonstrukcja losów osób, które podpisały się na skrzyneczce. To dowód na to, że dla prawdziwego historyka wszystko może być źródłem – tylko trzeba umieć je czytać. Jak fotografie księży Kierońskiego i Piskorskiego wykonane we Lwowie, a przedstawiające duchownych – Sybiraków (s. 285-292).

Ostatnia część publikacji to trzy teksty, w których Autor pokazuje, jak tworzyły się też pewne mity o zesłaniach. A jak funkcjonował ten mechanizm, to wykazane zostało na przykładzie losów ks. Siekluckiego, odmiennych od legendy o nim opowiadającej (s. 387-398). Warto zwrócić uwagę na tę część publikacji. Ukazuje ona warsztat historyka, który nie wierzy do końca jednemu przekazowi, ale – ku pożytkowi nauki – weryfikuje informacje, co prowadzi do uzyskania obrazu bardziej zgodnego z rzeczywistością.

Obok losów indywidualnych pojawiają się kwestie współżycia zarówno w środowiskach zesłańczych, jak i z ludnością tubylczą oraz oczywiście z rosyjską administracją. Czytelnik dowie się też, jak wyglądały warunki zesłania, że nie były jednakowe dla wszystkich, ale zróżnicowane. Była zatem możliwość także działalności duszpasterskiej (zaznaczmy, że nie dla wszystkich w jednakowym stopniu). Ale jest to przede wszystkim opowieść o ludziach rzuconych w obcy świat, przybywających do niego nie z własnej woli. Jedni odnaleźli w wygnaniu z ojczyzny wezwanie do działalności misyjnej i wspięli się na wyżyny duchowe. Inni poddali się nie wytrzymując ciężkich warunków życia, jeszcze inni nie mieli tyle szczęścia – nie doczekali możliwości powrotu.

Autor przyjął założenie, że poszukuje prawdy – co powinno być założeniem każdego badacza dziejów. Niczego nie upiększa, ale też nie poniża z pobudek

ideologicznych. Analizując publikację od strony metodologicznej trzeba powiedzieć, że jest to trudne zadanie – poszukiwanie prawdy, łatwiej jest napisać „pod tezę”. Ale efekt trudu jest znakomity. Publikacja została oparta na solidnej podstawie źródłowej i szerokiej literaturze przedmiotu oraz ich drobiazgowej analizie, zaopatrzona w indeks osobowy, co ułatwia poszukiwanie w treści wybranych osób. Natomiast uważam, że pewien brak stanowi niepodanie (poza przypisami) bibliografii. Co prawda, każdy z tekstów stanowi odrębną całość – nie są to rozdziały w rozumieniu pewnej ciągłości narracyjnej, ale zebrana literatura została umieszczona tylko przy kilku, mianowicie tych, w których Autor zamieścił biogramy osób. Wydaje się, że miałyby sens jednak zaprezentowanie całości bibliografii na końcu książki. Wówczas dopiero czytelnik mógłby zobaczyć ogrom pracy nad analizą źródeł, jaki został wykonany. Bibliografia miałaby też walor informacyjny dla badaczy zagadnień związanych z zesłaniami na Syberię.

Na podkreślenie zasługuje strona graficzna recenzowanej książki. Poczynając od okładki, obok wizerunków bohaterów publikacji oraz miejsc związanych z nimi, E. Niebelski zamieścił szereg wykonanych przez siebie fotografii, ukazujących współczesny wygląd miejsc, o których czytelnik dowiaduje się z treści książki. Niewątpliwie podnosi to walor estetyczny omawianego tomu, co ma znaczenie dla współczesnego czytelnika. Co ważne, książka napisana jest barwnym językiem, znakomitym literacko, co powoduje, że nawet amator historii przeczyta ją z przyjemnością i z pożytkiem dla własnej wiedzy.

BIBLIOGRAFIA

- DZWONKOWSKI R. SAC, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin: TN KUL 1997.
- DZWONKOWSKI R. SAC, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSRR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin: TN KUL 1998.
- Książd Krzysztof Szweremicki i 10 tysięcy wiorst po Syberii w 1859 i 1860 roku*, red. naukowa i oprac. tekstów E. Niebelski, Lublin: Polihymnia 2018.
- NIEBELSKI E., *Polscy księża zesłańcy i misjonarze na Syberii w XIX wieku*, Lublin: TN KUL; PAN Oddział w Lublinie 2024.
- NIEBELSKI E., *Zesłańcy pokolenia 1863. Siedem historii*, Lublin: PAN Oddział w Lublinie; Polihymnia 2019.

Ewa M. Ziólek
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Historii, Katedra Historii XIX wieku
e-mail: ewamargo@kul.lublin.pl
<https://orcid.org/0000-0003-0167-5491>